

A Délvidék (Vajdaság) népességének alakulástörténete

(1910–1991)
I. rész

Földrajzi fekvése

Az a terület, amelyet a Vajdaságnak (szerbül Vojvodina) neveznek, 920 évig a Magyar Királyság déli részéhez tartozott (Délvidék); Baranya, Bács-Bodrog, Szerémség, Torontál, Temes és Krassó vármegyék részei alkották. A mai Délvidék (a Vajdaság) Szerbia északi részén helyezkedik el, azon a részen, melyet a Duna, a Száva, Magyarország és Románia határol. Az I. világháború után, nagyhatalmi döntéssel 1920-tól a Vajdaság mai területe a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került, amikor pedig 1929-ben kikiáltották a Jugoszláv Királyságot, annak keretén belül a Dunai Bánság része lett. A Dunai Bánsághoz tartozott akkor még Baranya, Nyugat-Szerémség és Kelet-Szlavónia is. A II. világháború alatt Baranya és Bácska visszakerült Magyarországhoz, Szerémség a Független Horvát Állam része lett, Bánát (a Bánság), Szerbia részeként, német közigazgatás alá került.

A II. világháború után a szocialista Jugoszlávia szövetségi állammá alakult. A tagköztársaságok között közigazgatási határt húztak, s az akkori döntés alapján Baranya és Nyugat-Szerémség Horvátország határai közé került. Bácska, Bánát, Kelet-Szerémség Szerbiában maradt.

Amikor 1992-ben a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság (JSZSZK) szétesett, a tagköztársaságok közötti közigazgatási határ államhatár lett. A Vajdaság megmaradt Szerbia részeként. Az 1990-es szerbiai alkotmány megvonta a Vajdaság 1974-es alkotmányában rögzített államisági (alkotmányozási, törvényhozási és közigazgatási) jogait, s alapjában véve földrajzi fogalomná változtatta.

Területe 21 680 négyzetkilométer, ebből Bácska 8956, Bánát 8886, Szerémség 3838 négyzetkilométer. A Vajdaság Szerbia legtermékenyebb része, és sűrű szárazföldi, vasúti és vízi úthálózattal kapcsolódik Európához. Szerbia legnagyobb hajózható vízi útja, a Duna a Vajdaságon folyik keresztül. A Tiszával és a Duna–Tisza–Duna-csatornával egységes vízi közlekedési rendszert alkot. A Vajdaságban élt az egykori

JSZSZK népességének 8,6 százaléka, 1991-ben pedig a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (JSZK) népességének 19, Szerbia népességének pedig 20 százaléka. A Vajdaság adta a JSZSZK szántóföldjeinek 22 százalékát. A kedvező időjárási adottságokkal együtt Európa legjobb termőföldje itt van. A JSZSZK kenyérgabonaszükségletének 32 százalékát fedezte, a terményfelesleg 48 százaléka innen került ki. Hasonlóképpen innen származott a JSZSZK kukorica-termelésének a 32 százaléka, illetve a terményfelesleg 63 százaléka. Még nagyobbak a mutatók a cukorrépa-termelésben (66%), a napraforgó- (74%), a szójatermelésben pedig 73 százalék. A Vajdaság adta a JSZSZK hizott marhaállományának 14 százalékát, de a hizott sertésállományának 40 százalékát is. A mezőgazdasági termelékenység egészen 1990-ig állandóan növekedett.

A Vajdaság nyújtotta a JSZSZK élelmiszer-termelésének 26 százalékát, Szerbián belül pedig az 58 százalékát. Vajdaság iparát 1918 után többször is leszerelték, és áttelepítették az ország más részeibe, részesedése a társadalmi termékben azonban még így is megközelítette az 50 százalékot. Fejlett az élelmiszer- és a feldolgozóipar. Szerbia kőolaj- és földgáztermelésének 100 százalékát, a kőolajszármazékok előállításának 86 százalékát, a hajógyártás 60,5 százalékát, az élelmiszeripar 58 százalékát adja.

Ennek ellenére a Vajdaságban a népesség természetes szaporodása csökkenőben van. Mint majd a későbbiekben látni fogjuk, a csökkenés elsősorban a nemzeti kisebbségek népességében tapasztalható. A településeknek csaknem 70 százalékában 1991-ben csökkent a népesség. A természetes szaporodás arányszáma negatív volt, vagyis -1,6. Különösen Bácska és a Bánság északi részében csökkent a népesség.

Bácskának 1910-ben 683 000 lakosa volt, 1991-ben pedig 1 006 000. A növekedés 47,3 százalékot tett ki. A Bánságban 1910-ben 553 000 lélek élt, 1991-ben pedig 648 000 fő, vagyis 17,2 százalékkal több. Szerémségben 1910-ben 290 000 fő élt, 1991-ben pe-

dig 358 000, a növekedés 23,4 százalék. Az elmúlt fél évszázadban a mezőgazdasági népesség rohamosan csökkent, a faluról városba való áramlás következtében. Az elmúlt fél évszázadban beállt változások a népesség korösszetételében nagyon rossz demográfiai előjelűek: a népesség rohamos elöregedésére utalnak.

A népesség etnodemográfiai kialakulása

A Vajdaság népességének összetétele még mindig soknemzetiségű. Ez a jellege a török hódoltság ideje alatt és után alakult ki a Magyar Királyságban. A török hódoltság és megszállás elleni ütközetek elnéptelesítették a térséget. A török kiűzése után, vagyis az utolsó 300 év alatt a Balkán-félszigetről menekülve a török elől, gyorsabban özönlött be a soknyelvű népesség, mint amennyire a magyar lakosság visszatérhetett elhagyott településeire. A Habsburg Birodalom a tervszerű betelepítések során különösen a német és a szerb lakosság betelepítését favorizálta a Magyar Királyság területére. Az első világháború utáni időszak még tágabb teret nyújtott szinte minden balkáni nép betelepülése előtt. Elsősorban a harcos és hegyi lakosok sokasága települt be 1918 után. Vajdaság 1944–1945-ben az elhurcolások következtében először elvesztette a jelentős számú zsidó népességét, majd 1944–1948 között megtörtént a német népesség részbeni kiirtása, részbeni elűldözése. A Vajdaságban 1918–1999 között több hullámban is nagyméretű, államilag jól megszervezett és pénzelt szerb betelepítés folyt. Ennek következtében ma már többségben van a szerb népesség. A Vajdaság népességét alkotó ún. történelmi magyar népesség száma, elűldözése következtében, 1990–1999 között jelentősen csökkent.

A nemzetiség fogalma a jugoszláv statisztikában és egyéb módszertani tudnivalók

A kiadványban közölt adatok és táblázatok elsősorban a jugoszláv népszámlálásokból származnak. A népszámlálások alkalmával, de más demográfiai és vitális statisztikai kutatásokban is, meghatározást nyert a nemzetiségi statisztikai fogalma.

Az 1880–1910 között folytatott magyar népszámlálások az anyanyelvet, illetve az érintkezési nyelvet vették figyelembe: ezeket kérdezték és dolgozták föl. Az első jugoszláv népszámlálás, amelyet a

Szerb–Horvát–Szlovén Királyság 1921-ben tartott, az anyanyelvnek a következő meghatározást adta: „Anyanyelvként csak egy nyelvet lehet megnevezni és kimutatni. A kisgyerekek és némák helyett a szülei vagy legközelebbi rokonaik nyelvét kell beírni. Ennél, de más nyelv megnevezésénél is csak élő nyelv megjelölése lehetséges, s ezért olyan nyelvek, mint a latin vagy a héber, nem vehetők figyelembe. Tilos a számlálóbiztosok részéről a ráhatás vagy rábeszélés”. Az 1921-es népszámlálás alkalmával a macedón anyanyelvet a népszámlálási utasítás nem fogadta el. A vallási felekezethez tartozás kérdésére az adható és lehetséges feleleteket fel is sorolták, a választ csak alá kellett húzni. Az anyanyelv és vallásfelekezeti hovatartozásra vonatkozó népszámlálási eredmények megjelentetésére csak 12 évvel később, 1932-ben került sor. Az anyanyelv a következő nemzetiségeket jelentette: szerb vagy horvát (a montenegróit, macedónt vagy bosnyákokat nem ismerték el), szlovén, cseh és szlovák együtt, ruszin (rutén vagy kisorosz) lengyel, orosz, magyar, német, arnauta, török, román (cincár), olasz, francia, angol, egyéb és ismeretlen. A vallási felekezetre vonatkozó kérdésre a következő feleletek voltak adhatók: pravoszláv, római katolikus, muzulmán, izraelita, görög katolikus, evangélikus, egyéb, vallási felekezeten kívüli és ismeretlen. Akkor, 1921-ben e két jelleget a népszámlálási feldolgozásban nem állították viszonyba, s ezért a szlovénok kivételével a délszláv nemzetiségűek (szerbek, horvátok és mások) számának nemzetiségi szerinti megállapítása lehetetlen. A területi megközelítés sem járt eredménnyel a nemzetiség megállapításában, mert a Vajdaságban szinte minden település többnemzetiségű volt.

A következő népszámlálást 1931. március 31-én tartották. Ebben a népszámlálásban már az anyanyelven és a vallási hovatartozáson kívül szerepel a nemzetiségi hovatartozás is. A nemzetiségi hovatartozásra és anyanyelvre vonatkozó utasítást együtt adták meg, s így hangzik: „A 11-es és 12-es kérdésre a nemzetiségi hovatartozást kell bejegyezni, amelyhez az illető személy tartozik (délszláv vagy más), ha pedig a nemzetiség nem délszláv, pontosan kell megjelölni, melyikhez sorolható a kérdezett, mint például: a némethez, magyarhoz, törökhöz stb. Minden személy kinyilváníthatja, milyen nemzetiségű, mi az anyanyelve, és a népszámlálás szervei nem végezhetnek rá semmilyen nyomást e tekintetben. Azok helyett a gyerekek helyett, akik még nem beszélnek és a süketnémák helyett a szülei nemzetiségét kell bejegyezni”.

A megőrzött statisztikai táblázatok alapján az Állami Statisztikai Hivatal belső használatra egy kiadványt jelentetett meg. A háború előtti népesség vallásfelekezeti és anyanyelvi hovatartozása az 1931. március 31-i népszámlálásban (Stanovništvo predratne Jugoslavije po veroispovesti i maternjem jeziku po popisu od 31 marta 1931 godine, serija II, sveska 3 iz 1945 godine) címmel. E kiadványban a pravoszláv, római katolikus, evangélikus, iszlám és egyéb vallási felekezetek szerepelnek. Az anyanyelvnél a szerbet, horvátot, szlovént és macedónt egy csoportba vették, és együtt dolgozták fel. Utánuk következtek a más szláv nyelvűek, majd a magyar, német, arnauta és egyéb.

Az 1931-es népszámlálás adatai egészen 1986-ig nem voltak hozzáférhetők. Akkor egy részletesebb feldolgozást készítettek a Szerbiai Statisztikai Intézetben: [1]. Kr[ati]ć: Jugoszlávia népessége vallási felekezeti és anyanyelvi hovatartozás szerint az 1921-es népszámlálásban (Stanovništvo Jugoslavije 1921 godine po veroispovesti i maternjem jeziku, Radni dokument br. 32, Republički zavod za statistiku SR Srbije, Beograd, 1986), belső használatra.

E szerint a besorolás szerint a Vajdaság mai területére átszámítva a Vajdasági Tartományi Statisztikai Hivatal becslésében kimutatták, hogy 1921-ben 663 286 fő volt szerb, horvát, montenegrói és macedón (valamennyit együtt mutatták ki) 8013 fő szlovén, cseh és szlovák 59 540 fő, ruszin (rutén és kisorosz) 13 644 fő, magyar 371 006 fő, német 335 902 fő, román 67 675 fő. Más statisztikai kimutatások eltérése ettől a kimutatástól jelentéktelen, amelyet a Vajdasági Tartományi Statisztikai Hivatal tett közzé Vajdaság népessége az 1971-es népszámlálás idején címmel (Popis stanovništva Vojvodine 1971 godine, Pokrajinski zavod za statistiku, Statistički bilten br. 16, Novi Sad, 1972, 12. oldal).

Az 1931-es feldolgozás, mint azt már említettük, megszorításokat tartalmazott az 1921-es népszámláláshoz képest. Az ilyen, valamennyi délszlávot egybezámláló feldolgozás szerint a mai Vajdaság területére a következő lélekszámot állapította meg 1971-ben a Vajdasági Tartományi Statisztikai Hivatal: szerb, horvát, montenegrói, szlovén és macedón (valamennyi együtt) 770 518 fő, egyéb szláv 95 485 fő, magyar 377 038 fő, német 335 879 fő. Ez a feldolgozás lehetetlenné tette a szlovénok számának megállapítását, ezenkívül a szlovákokét, a ruszinokét, sőt a románokét is.

A második világháború utáni népszámlálások módszertanában jelentéktelen különbségek vannak a

nemzetiségi hovatartozás, az anyanyelv és a vallási hovatartozás bejegyzése és feldolgozása tekintetében.

A II. világháború utáni összes népszámlálásban, melyet a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságban, Szerbia tagköztársaságában, illetve a Vajdaság Autonóm Tartományban azonos módszertan alapján végeztek, a nemzetiségi hovatartozás mércéjeként egységesen a személy szubjektív kijelentését fogadták el, s úgy csoportosították, hogy minél részletesebb legyen. A nemzetiségi hovatartozás meghatározása a személy szabad akaratából történt, és csak a kijelentéstől függött. Semmilyen más ún. objektív tényezőt (származás) vagy okmányt ennek bizonyítására a számlálóbiztosok nem követeltek. Mint ismeretes, ma már a nemzetközi statisztikai szervezetek is ilyen vagy ehhez hasonló módszertant ajánlanak, még akkor is, ha az nem minden esetben fedi a valóságot. Hiszen egy és ugyanazon személy nagyon sok esetben a soronkövetkező népszámlálások alkalmával egymástól teljesen eltérő feleletet ad nemzetiségéről. Ugyanez a jelenség tapasztalható az etnikailag vegyes házasságokban is, ahol az anyák és gyermekeik igen gyakran változtatnak nemzetiségükön két népszámlálás között, vagy több elmúltával.

Az 1948-as, 1953-as, 1961-es, 1971-es, 1981-es és az 1991-es népszámlálás módszertana véglegesítésénél a számlálóbiztos a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó kérdést és feleletet tehát úgy jegyezte be, ahogy azt a polgár kívánta; a polgár a bejegyzést ellenőrizhette. Az 1948-as, 1953-as és 1961-es népszámlálások módszertana szerint a tíz évnél fiatalabb gyermekek nemzetiségi hovatartozását a szülő vagy a gyám határozta meg. Az 1971-es, 1981-es és 1991-es népszámlálások esetében ez annyiban módosult, hogy a 15 évnél fiatalabb gyermekek nemzetiségi hovatartozását a szülők vagy a gyám határozta meg.

Az 1948-as népszámlálástól kezdve a módszertan lehetővé tette azt is, hogy aki nem akart, ne nyilatkozzon nemzetiségi vagy etnikai hovatartozásáról. A személynek ezt a jogát még bővítette és szavatolta is az 1965-ben meghozott szövetségi alkotmány 41. szakasza, majd később az 1974-ben elfogadott szövetségi, köztársasági és tartományi alkotmány is (a szövetségi alkotmány 171. szakasza). A népszámlálás módszertana lehetővé tette, hogy a polgárok az 1971-es népszámlálástól kezdve a jugoszláv állampolgárságot mint jugoszláv nemzetiségű hovatartozást jelöljék meg, vagy területi hovatartozást is bejegyezthettek. (Politikai értelemben ez abszurdum, mert jugoszláv nemzeti-

ség nem létezett sem korábban, sem a népszámlálás idején).

A feldolgozási klasszifikációk is figyelembe vették a nemzetiségi hovatartozás szubjektív kritériumát, és a legrészletesebb feldolgozást nyújtották (a népesség 1 százaléka alatt is). A feldolgozásban, mint a táblázatokban is látható, a válaszokat két csoportba osztották: „nemzetiségi hovatartozásáról nyilatkozott” és „nemzetiségi hovatartozásáról nem nyilatkozott”. A nemzetiségi hovatartozásáról nyilatkozók csoportjában, ábécé sorrendben előbb a délszláv nemzetiségekhez tartozókat mutatták ki, aztán a nem délszláv hovatartozásúakat, s végül azokat, akik nemzetiségi hovatartozásukról nem nyilatkoztak. A feldolgozás módszere 1971–1991-ig jelentéktelen mértékben bővült. Az 1971-es népszámlálás adatait 57 népességre vonatkozó kereszttáblázatban dolgozták fel, de ezek közül csak tízben szerepelt a nemzetiségi hovatartozás mint egyik jellegzetesség; a következő népszámlálások feldolgozásában valamivel többen. A nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó adatot minden esetben a legrészletesebb lebontásban, vagyis települések szerint is feldolgozták, és így jelentették meg. A nemzetiségre vonatkozó többi azonosító adat (nem, anyanyelv, kor, foglalkozás, aktív kereső, költözködés, tartózkodási hely, családi állapot, gyermekszám, iskolázottság) keresztezése már általában csak tartományi szinten nyert feldolgozást, illetve kivételes esetekben községi (opština) szinten. Az 1948-as népszámlálásban összegyűjtött statisztikai anyagot revízió alá vetették, ha a személy nem adott nemzetiségi hovatartozásáról egyértelmű választ. Megkísérelték ugyanis utólag megállapítani a vallási vagy területi hovatartozása alapján a nemzetiség szerinti hovatartozását is. Ez lehetővé tette például, hogy a bunyevácokat mint horvátokat dolgozzák fel, a boszniaiakat pedig, névelemzés alapján, a horvátok vagy a szerbek kategóriájába sorolták; a šumadijait a szerbek közé, a dalmátokat a horvátok közé. Ha valaki két nemzetiségi hovatartozást jelölt meg, feldolgozáskor mindig az elsőt vették tekintetbe.

Az 1948-as népszámlálásban a „jugoszláv” kategória még csak a délszláv származásúakra vonatkozott. Az 1953-as népszámlálásban már valamennyi személynél, aki nem jelölte meg nemzetiségi hovatartozását, kérdés során meg kellett állapítani, hogy délszláv származású valaki vagy sem. Ha a névelemzés vagy más ismertetőjel délszláv származásra utalt, „határozatlan jugoszláv”-ként jegyezték be. Ha nem volt délszláv eredetű, „határozatlan nemzetiségű”-ként

került az összeíróívbe. Ha valaki együtt adta nemzeti- és vallási felekezet szerinti hovatartozását (mint pl. muzulmán-szerb, muzulmán-horvát, zsidó), a nemzetiségi hovatartozás volt a mérvadó. Két megjelölt nemzetiségi hovatartozás esetében az elsőt vették tekintetbe.

Az 1961-es népszámlálásban a számlálóbiztos köteles volt figyelmeztetni a polgárt, hogy ha azt mondja: „jugoszláv vagyok” – jugoszláv nemzetiségüként kerül statisztikai feldolgozásba. A hercegovinait, dalmátot, bunyevácot és más terület szerinti hovatartozásúakat is a határozatlan nemzetiségű jugoszlávok csoportjába sorolták. Ez különösen nagy ingadozást okozott a horvátok számának megállapításában az egyik népszámlálástól a másikig. Aki tartományi hovatartozást jelölt meg magáról („vajdasági vagyok”), a határozatlan nemzetiségi hovatartozásúak közé került.

Az 1971-es, 1981-es és 1991-es népszámlálások idején már a számlálóbiztos nem segíthetett a polgár nemzetiség szerinti hovatartozásának megjelölésében. Azt, aki jugoszlávként jelölte meg nemzetiségi hovatartozását, jugoszlávként is jegyezték be az összeíróívbe.

Az 1948-as népszámlálásra vonatkozó utasításában nem szerepel a jugoszláv mint lehetséges felelet, és ezért a feldolgozásban sem jelenik meg. Az 1953-as népszámlálási utasításban azoknak a délszlávoknak az adatait, akik nemzetiségi hovatartozásukban „határozatlanok” voltak és a számlálóbiztos is úgy jegyezte be őket, a „határozatlan jugoszláv” csoportban dolgozták fel. A népszámlálási anyag revíziójában minden jugoszlávot vagy muzulmánt és azokat, akik nemzetiségi hovatartozásuk helyett terület szerinti hovatartozást vallottak magukról, „határozatlan jugoszláv”-ként dolgozták fel. Vajdaságban az akkori népszámlálás szerint 10 537 határozatlan jugoszláv volt, azaz a lakosság 0,6 százaléka.

Az 1961-es népszámlálás módszertani utasításában már ügyeltek, hogy az etnikai muzulmán hovatartozását külön kezeljék, a határozatlan jugoszlávok közé pedig azok kerültek, akik egyéb délszláv eredetűek, vagy akik jugoszlávnak vallották magukat, vagy területi hovatartozást adtak magukról. Vajdaságban 3174 határozatlan jugoszláv volt, aki jugoszlávnak is vallotta magát (a lakosság 0,2 százaléka).

Az 1971-es népszámlálástól az 1991-es népszámlálásig a feldolgozás eredményeiben különválnak azok, akik a nemzetiségi hovatartozásukról nem nyilat-

koztak, jugoszlávnak vagy területi hovatarozásúnak vallották magukat.

Az 1971-es népszámlálás szerint a Vajdaságban már 46 928 különféle anyanyelvű polgár vallotta magát "jugoszlávnak" – az összes népesség 2,4 százaléka. Az 1991-es népszámlálás a Vajdaságban már mindenféle anyanyelvű polgárból összetevődő „jugoszlávról” ad információt. Ők mint új nemzetiségűek jelennek meg a szerbek és a montenegróiak mellett mind Szerbiában, mind a Vajdaságban. Számukat az 1991-es népszámlálás 168 859 főben állapította meg, s ők adták a Vajdaság összes népességének a 8,6 százalékát.

A muzulmánok a II. világháború utáni minden népszámlálásban a határozatlan délszláv eredetű összeirtakból adódhattak. A muzulmán megjelölés ebből kifolyólag etnikai, nem pedig vallási hovatarozást jelöl. Azoknak az adatait, akik nem voltak délszláv hovatarozásúak, de szintén muzulmán hovatarozásúnak vallották magukat, török, albán, roma vagy más nemzetiségűként jegyezték be és dolgozták fel. Az 1948-as népszámlálás a muzulmán szerbet vagy horvátot szerbként vagy horvátként mutatta ki, de ha a személy ragaszkodott határozatlan muzulmán voltához, úgy a feldolgozásban is meghagyták határozatlan muzulmánként. Mint ahogy azt már említettük, az 1953-ban lebonyolított népszámlálás igyekezett megállapítani a muzulmánok délszláv eredetét. Ha ez sikerült, határozatlan jugoszlávként jegyezték be és dolgozták fel. Ha nem sikerült, határozatlan nemzetiségi hovatarozáshoz írták és dolgozták fel. Emiatt nem is lehet tudni, hogy az 1953-as népszámlálás szerint valóban mennyi is volt a muzulmán. Az 1961-es népszámlálás idején a számlálóbiztos elfogadta a muzulmánt, ezért ekkor már megállapítható a számuk, és mint etnikai muzulmánok kerültek feldolgozásra. Az 1971-es, 1981-es és 1991-es népszámlálásokban végleg elfogadást és létjogosultságot nyert az új muzulmán nemzetiségi hovatarozás mind a bejegyzésben, mind pedig a feldolgozásban. A Vajdaságban, 1948-ban 1050 határozatlan muzulmán élt, 1953-ban 10 537 határozatlan jugoszláv és más eredetű muzulmán volt. Az 1961-es népszámlálás szerint számuk ismét csökkent; 1630 etnikai muzulmánt állapítottak meg; 1971-ben 3491 muzulmán nemzetiségű volt. Számuk 1981-ben 4930-ra, 1991-ben pedig 6079-re nőtt a Vajdaságban.

A népszámlálás eredményeinek feldolgozásában a magyarok, szlovákok, románok és ruszinok azok a történelmi nemzetiségek, amelyeket az alkotmány szerint külön jogok is megillettek, ezért a népszámlálás

feldolgozásaiban általában külön is szerepelnek. Ennek ellenére a ruszinokról az 1961-es népszámlálásban nincs semmilyen adat. Ezenkívül a ruszinokat egészen 1971-ig az ukránokkal együtt mutatták ki, s csak ezután tértek át a ruszinok és ukránok szétválasztására a feldolgozásban. Ugyanez történt a szlovákokkal is, akiket 1971-ig számos feldolgozás a csehekkel együtt mutatott ki – ezt a tényt szem előtt kell tartani.

Az 1991-es népszámlálás feldolgozása abban különbözik a korábbiaktól, hogy a horvátok számába többé nem számították bele a bunyevácokat és sokácokat, hanem külön mutatták ki őket. A jugoszlávokat a nemzetiségükről nyilatkoztak között mutatták ki, mint ha Szerbia új nemzetiségi hovatarozású polgáraitól lenne szó.

Figyelembe kell venni a következőket is: 1971-től kezdve Jugoszlávia, Szerbia és Vajdaság kétféle népességet mutat ki. Az összes nyilvántartott és állandóan az országban tartózkodó népességet megkülönbözteti a népszámlálás. Az összes népességbe beletartoznak az ország határán kívül élő és dolgozó, csupán a polgárok kijelentései alapján összeirt vendégmunkások, családtagjaik, illetve egész családok. Természetes, hogy ez az adat rendkívül vitatható értékű. A Vajdaságból például 1971-ben 60 545 fő (az akkori Jugoszláviából 671 908 fő) dolgozott külföldön, akikhez hozzá kell adni a velük élő családtagokat is. Ugyanakkor a külföldi összeírások ezt a számot hovatarovább nagyobbobnak mutatják ki (mintegy 1,5 millió vendégmunkásról és családtagjaikról adnak hírt). A következő népszámlálások megfelelnek ezeket az adatokat is, holott azt sem mutatják ki megfelelő mértékben, hogy mekkora az időközben hazatértek száma.

Az 1991-es népszámlálás lebonyolításakor az állami és a statisztikai szervek a Vajdaságban számos nemzetközi statisztikai ajánlást durván megszegtek, vagy egyszerűen figyelmen kívül hagytak. Az összeíróíveket, az utasítást, a módszertani anyagokat, a népszámlálás népszerűsítésére vonatkozó anyagokat stb. nem nyomtatták ki a nemzetiségek nyelvén. E helyett csak a számlálóbiztos kapott egy példányban nemzetiségi nyelvre lefordított kérdőívet. A számlálóbiztosok között sok volt a magát jugoszlávnak valló. A vegyes lakosságú és a nemzetiségek által lakott településekre is főként szerb számlálóbiztosokat neveztek ki. Nagyon kevés volt köztük a nemzeti kisebbségi. A társadalmi önvédelmi és honvédelmi bizottságok szinte mindenütt durván beleavatkoztak a népszámlálás lebonyolításába; sok helyen éppen ezek szervezték meg a felkészítést.

tő tanfolyamokat a számlálóbiztosok számára. A felkészítés során igyekeztek kifejezésre juttatni azt a nézetet, hogy a nemzetiségi hovatartozás nem is olyan fontos. Ennek következtében a magukat jugoszlávnak vallók hihetetlenül magas számát az 1981-es szinten sikerült megőrizni.

Az 1991-es népszámlálást a kosovói albánok teljes egészében, a szerbiai albánok pedig részben bojkottálták. Ennek következtében a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság, illetve Szerbia népességének pontos kimutatása lehetetlen volt. A kiadványokban szerepel Szerbia összes népessége, de ez nem tartalmazza az albán népesség számát. Ezenkívül kimutatják Szerbia becsült népességének a számát, ami viszont már felöleli a becsült albán népesség számát is.

Nagyon fontos tudnivaló az is, hogy az 1974-es jugoszláv, szerbiai és tartományi alkotmányok, illetve elfogadott statisztikai programok (amelyek törvényerejűek voltak) engedélyezték, hogy ezeken a szinteken végleges statisztikai adatokat közöljenek. Ennek következtében, igaz, nem jelentős, hanem általában 0,1 százalék alatti különbségek keletkeztek azok között a végső eredmények között, amelyeket Szerbia vagy a két tartománya mutatott ki.

Általános áttekintés Szerbia és a Vajdaság népességének alakulásáról nemzetiségi hovatartozás szerint a XX. században

1918 előtt Szerbia határai még nem a jelenlegi határok voltak, s nagysága csak a mai Közép-Szerbia területére korlátozódott. A Vajdaság és Kosovo-Metohija tartomány csak a II. világháború után került a tagköztársaságba, de ekkor is korlátozott belgrádszerbiai joghatósággal. Emiatt Szerbia 1918 előtti állapotáról nem lehet általános áttekintést adni. A Szerbia területén bekövetkezett nemzetiségi változásokról nincs elég statisztikai információ (az akkori Szerbiában túlnyomórészt pravoszláv felekezetű népesség élt, de közel sem volt egynemzetiségű).

Annál több adattal rendelkezünk a Vajdaság területén történt etnikai változásokról. Ezek láthatók a következő statisztikai áttekintésből. (1.táblázat)

1.táblázat
Vajdaság népességének növekedése 1869-től 1991-ig

Népszámlálás éve	Népességszám	Különbség abszolút számban	Láncolt index	Évi átlag %-ban
1869	1.152 468	-		
1880	1.179 230	26.762	102.3	0.21
1890	1.332 635	153.405	113.0	1.30
1900	1.429 271	96.636	107.3	0.73
1910	1.505 755	76.484	105.4	0.54
1921	1.535 794	30.039	102.0	0.20
1931	1.624 158	88.364	105.8	0.58
1948	1.640 757	16.599	101.0	0.06
1953	1.699 545	58.788	103.6	0.72
1961	1.854 965	155.42	109.1	1.14
1971	1.952 533	97.568	105.3	0.53
1981	2.034 772	82.239	104.2	0.42
1991	2.013 889	-20.883	99.0	-0.10

Forrás: Hivatalos népszámlálások alapján a szerző.

Az elmúlt 112 év alatt a Vajdaság népessége a legnagyobb abszolút növekedést 1953–1961 között mutatta. (Voltaképpen a Vajdaságban a legintenzívebb növekedés 1945–1948 között volt, amit azonban elfed a németek ellen elkövetett genocídium és a szerbek betelepítése). Ruža Petrović szerint a növekedés 1953–1961 között 61,8 százalékban a természetes szaporodásnak és 38,2 százalékban az újabb bevándorlásoknak volt az eredménye (tehát 1948 után is). A népesség legnagyobb relatív növekedése azonban 1880–1890 között következett be, amikor is a népesség évi 1,3 százalékkal nőtt. Először csökkent a népesség száma 1981–1991 között az előregedés és a kivándorlás következtében.

A Vajdaság népessége a következőképpen oszlott meg történelmi tájegységei között 1910-ben és 1991-ben. (2. táblázat)

2. táblázat
A népesség számának alakulása a Vajdaság tájegységei szerint 1910–1991 között

	1910	1991	Változás
Bácska	683,000	1,006,000	47.3%
Bánát	553,000	648,000	17.2%
Szerémség	290,000	358,000	23.4%

Forrás: Hivatalos népszámlálási adatok alapján a szerző.

Mint látható, a sürgősségi politikai céloknak megfelelően („a szerb többség biztosítása minden tele-

pülésen") Bácska népessége növekedett a legintenzívebben.

A Vajdaságban bekövetkezett nemzetiségi változásokat a XX. század folyamán szemlélteti abszolút és relatív számokban a következő táblázat:

3. táblázat

román	5.0	4.4	3.6	3.3	3.1	2.7	2.3	1.9
orosz	...	...	0.3	0.2	0.2	0.1	0.1	0.1
ruszin	0.9	0.9	1.3	1.3	1.3	1.0	0.9	0.9
szlovák	3.8	3.9	4.3	4.3	4.0	3.7	3.4	3.2
török	...	...	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0
ukrán	...	...	...	...	...	0.3	0.2	0.2
vlah	...	...	...	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
egyéb	4.4	0.9	0.3	0.0	0.0	0.0	0.5	0.1
nem nyilatkozott	–	–	–	–	–	0.1	0.2	0.3
jugoszláv	–	–	–	–	0.2	2.4	8.2	8.8
területi megh.	–	–	–	–	–	0.3	0.1	0.1
ismeretlen	–	–	–	0.0	0.1	0.3	0.2	0.8

Forrás: A jugoszláv Szövetségi Statisztikai Intézet közleményeiben közzétett végleges népszámlálási adatok alapján a szerző.

Megjegyzés: A muzulmánokat 1948-ban mint "határozatlan muzulmánokat", 1953-ban mint "határozatlan jugoszlávokat", 1961-ban pedig mint "etnikai muzulmánokat" és 1971-től 1991-ig mint "muzulmán nemzetiségűeket" mutatták ki.

A szerb nemzetiségűek lélekszáma a Vajdaság mai területén 1910-ben 510 186 volt, vagyis az összes népesség 33,8 százalékát tették ki. Ezt a lélekszámot 1991-re a szerbek 1 143 723-ra növelték, s ezzel az arányukat az összes népességben 56,9 százalékra emelték.

A horvátok száma 34 089 fő volt 1910-ben, s ez a szám nem tekinthető teljesen reálisnak, még akkor sem, ha tudjuk, hogy a bunyevácok és a sokácok egy része közösségi érzéseiben már szinte teljesen asszimilálódott a magyarokhoz. Ugyanakkor az 1921-ben kimutatott 128 510 fő sem tekinthető reális, hanem statisztikailag fabrikált számnak. A horvátok száma 1961-ben érte el a maximumot, amikor is 146 341 főt tett ki. A számuk azóta állandóan csökken, és 1991-ben már csak 98 025 volt. Ekkor a Vajdaság összes népességének már csak 4,7 százalékát adták, ellentétben az 1921-ben kimutatott és szintén megbízhatatlan 8,4 százalékkal. A szlovénok száma az 1948-ban megállapított 7223 főről 2730 főre csökkent.

A németek száma 1910-ben 323 779 főt tett ki, s ők alkották a Vajdaság összes népességének 21,4 százalékát. A számuk 1991-ben elenyésző volt, mindössze 3873 fő.

A magyarok száma 1910-ben 424 555 fő volt, s ők alkották az összes népesség 28,3 százalékát. Számuk 1991-re 339 491 főre csökkent, s a népességnek már csak a 16,9 százalékát jelentették.

A szlovákok száma 1910-ben 56 689 fő volt, s számuk 1971-ig növekedett (72 795 fő), s csak újabban csökken. 1991-ben 63 545 szlovák nemzetiségű élt a

Vajdaságban. A románok száma megegyeződött: az 1910-ben megállapított 75 223 főről 1991-ben 38 809 főre esett. Arányuk a Vajdaság összes népességében is, ennek megfelelően, 5,0 százalékról 1,9 százalékra csökkent.

Látványos a montenegróiak megjelenése (számuk 1991-ben már 44 838), a muzulmánoké (1991-ben 5851), a macedónoké (1991-ben 17 472), de jobbra szerb anyanyelvűeknek tartották magukat. Még látványosabb a romák

számának gyors emelkedése: 1948-ban 7585 romát mutatott ki a népszámlálás, 1991-ben már 24 366-ot. Leglátványosabb azonban a „jugoszlávok” számának felduzzadása rövid harminc év alatt: 1971-ben a lakosság 2,4 százaléka, 1991-ben pedig már 8,8 százaléka vallottak magat jugoszláv nemzetiségűnek. Számuk 46 928 főről 174 295 főre emelkedett. Nyilvánvaló, hogy a jugoszlávok száma nem a természetes szaporodás, s nem is a bevándorlás következménye, hanem tisztán politikai célú képződmény.

Mivel a zsidókat az izraeli állam létrejöttéig nem írták össze nemzetiségük szerint, nem is szerepelnek a II. világháború előtti nemzetiségi statisztikákban. A zsidók száma 1991-ben 513 fő volt. Vallási felekezetük szerint azonban számuk a Vajdaságban 1921-ben 19 498 fő volt. Nagy zsidó közösség élt Szabadkán és Újvidéken, de a többi városban is. Jobbra szerb és magyar anyanyelvűként mutatta ki őket a népszámlálás. A németek genocídium, a zsidók pedig a holocaust áldozatai lettek szinte ugyanabban az időben. (4. táblázat)

Ez a táblázat dr. Vladimir Djurić, dr. Slobodan Čurčić és dr. Saša Kicošev: Vajdaság népességének etnikai összetétele (Etnički sastav stanovništva

4. táblázat
Vajdaság népessége nemzetiségi hovatartozása szerint 1910–1991.

Nemzetiségi hovatartozás		1910	1921	1953	1971	1991
szerb	Szám	510,186	526,134	865,538	1,089,132	1,151,353
	%	33.8	34.7	50.9	55.8	57.2
	Index	100.0	103.1	164.4	125.8	105.7
magyar	Szám	424,555	370,040	435,179	423,866	340,946
	%	28.1	24.4	25.6	21.7	16.9
	Index	100.0	87.2	117.6	97.4	80.4
német	Szám	323,779	333,272	-	7,243	-
	%	21.4	22.0	-	0.4	-
	Index	100.0	102.9	-	2.2	-
horvát	Szám	34,089	122,684	127,027	138,561	74,226
	%	2.3	8.1	7.5	7.1	3.7
	Index	100.0	360.0	103.5	109.1	53.6
szlovák	Szám	56,689	58,273	71,153	72,795	63,941
	%	3.8	3.8	4.2	3.7	3.2
	Index	100.0	102.8	122.1	102.3	87.8
román	Szám	75,223	65,197	57,218	52,987	38,832
	%	5.0	4.3	3.4	2.7	1.9
	Index	100.0	86.7	87.8	92.6	73.2
montenegrói	Szám	-	-	30,516	36,416	44,721
	%	-	-	1.8	1.9	2.2
	Index	-	-	100.0	119.3	122.0
ruszin	Szám	13,479	13,644	23,038	20,109	17,889
	%	0.9	0.9	1.4	1.0	0.9
	Index	100.0	101.2	168.9	87.3	89.0
macedón	Szám	-	-	11,622	16,527	16,641
	%	-	-	0.7	0.8	0.8
	Index	-	-	100.0	142.2	100.7
egyéb	Szám	72,804	25,182	78,254	94,897	263,970
	%	4.8	1.7	4.6	4.9	13.1
	Index	100.0	34.6	310.8	121.3	278.2
összesen	Szám	1,510,822	1,514,426	1,699,545	1,952,533	2,012,517
	%	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
	Index	100.0	100.2	112.2	114.9	103.1

Forrás: Hivatalos statisztikai közlemények alapján

Vojvodine) címet viseli, és megjelent könyv alakban is, Szerbia és Crna Gora népességének etnikai összetétele és a szerbek Jugoszláviában címmel (Etnički sastav stanovništva Srbije i Crne Gore i Srbi u Jugoslaviji, Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet, Edicija etnički prostor Srba, knjiga 1, Beograd, 1993). Ez a felmérés tekintetbe vette a Vajdaság területének határkiigazításait: 1948-ban Borča és Ovča településeket a pancsovai járásból Közép-Szerbiához csatolták; az 1953-ban végrehajtott határmódosítás a következő településeket csatolta Közép-Szerbiához: Batajnica, Bečmen, Boljevci, Dobanovci, Jakovo, Petrovčić, Progar, Surčin, Ugrinovci; ugyanakkor az addig Közép-Szerbiához tartozó Mačvanska Mitrovica, Nočaj,

Radenković, Ravnje és Salaš Nočajski a Vajdasághoz került; a bánati Molim falut széttelepítették.

Bácska népessége fejlődésének nemzetiségek szerinti áttekintése 1910–1991 között

Bácska a mai Vajdaság részét képezi. A valami kor Bács-Bodrog vármegyéből szakították ki, székhelye Zombor volt. Területe a mai Vajdaság területének 39,2 százaléka, a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság területének 8,5 százaléka. Bácska népessége dinamikusan nőtt ebben az évszázadban. Ez látható a következő táblázatban. (5. táblázat)

A táblázat mutatja, hogy a népesség 1921–1931 között és 1948–1953 között nőtt a legjobban. A népesség növekedésének bázisindexe 150,5 volt, a láncozott index értéke átlagosan pedig 104,2 az 1900–1991 kö-

5. táblázat
Bácska népességszámának változása (1900–1991)

A népszámlálás éve	Lakosságszám	Index (előző év=100%)
1900	669,483	100.0
1910	705,563	105.4
1921	735,117	104.2
1931	784,896	106.8
1941	789,705	100.6
1948	805,589	102.0
1953	859,843	106.7
1961	904,591	105.2
1971	960,001	106.1
1981	1,010,641	105.3
1991	1,007,319	99.7

Forrás: S. Kicošev: Bácska népszámlálásának és etnikai szerkezetének változásai a 20. században. Földrajzi Értesítő. XLV. Évf. 1996. 1–2. Füzet, Budapest, pp. 147.

zötti időszakban. Az 1910–1914 között a népesség ténylegesen 36 080 fővel gyarapodott. A becslések szerint azonban ebben az időszakban a természetes szaporodás 66 911 fő lehetett. Bácskának tehát mintegy 30 831 fős kivándorlási vesztesége volt. Bácskában a népességének természetes szaporodása 1910–1914 között 26 795 fő kellett volna, hogy legyen. Az újabb kivándorlás 5300 lélekre tehető a Vajdaság Tartományi Statisztikai Intézet 1957-ben közzétett becslése alapján. Ennek az intézetnek a becslése szerint 1914–1918 között a népesség természetes fogyása 21 983 főre tehető.

1918–1921 között a szerb bevándorlás következtében 30 000 fős gyarapodás állt be. Az 1921–1931 közti időszakban is folytatódott a nagyméretű bevándorlás (17 846 fő); a természetes szaporodás 31 933 főt tett ki. Nikola Gaćeša szerint 1936-ig Vajdaság népessége bevándorlás útján 29 465 fővel gyarapodott; 1931–1940 között a természetes szaporodás útján 33 775 fővel növekedett.

Vajdaságban a természetes szaporodás 1945 után folyamatosan csökkent. A népesség száma jobbra bevándorlásból pótolta a csökkenést. Az 1945–1953-as időszakban a természetes szaporodás

még 45 788 főt tett ki, a 1971–1991-es népszámlálások közti időszakban azonban már Bácskában nem jeleztek természetes szaporodást.

Bácska népességének nemzetiségi hovatartozása látható a következő táblázatban. (6. táblázat)

A táblázat szerint a szerbek 1953-ban az összes népesség 18,8 százalékát képezték, és százalékuk 1991-ben már 45,6 volt. A magyarok aránya az 1941-es 47,2 százalékról 1991-re 25,6 százalékra esett. Az 1981-es népszámlálás szerint a magyaroknak 53 településben abszolút többségük volt (a települések 32,3 százaléka), és ez alapján véve megmaradt 1991-re is.

Bácskában a németek száma ma már jelentéktelen (a népesség 0,2 százaléka), holott 1900-ban 24,7 százalék volt. A németek száma a becslések szerint 1945-ben 174 000 főt tehetett ki.

A horvátok száma 1921-ig növekedett a legnagyobb mértékben, de számuk már 1961-től kezdve csökkenőben van. A szlovákok száma is 1900–1961 között növekedett, a következő harminc év alatt azonban már csökkenő irányzatot mutatott. Ez mondható el a ruszinokról is.

Bácskában a jugoszlávok számát a népszámlálás 1981-ben 92 624 főben állapította meg. Ez a szám az összes népesség 9,2 százalékát adta, és 1991-ig még tovább növekedett, ha nem is jelentős mértékben.

Bánát népességének alakulása nemzetiségei szerint 1910–1991 között

A történelmi Magyarországból Jugoszláviának juttatott mai Bánát területén 17 községben (opština) 182 település van. Ebből 16 község a Vajdasághoz tartozik 176 településsel és 648 611 lakossal. Közép-Szerbiához 17 települést csatoltak 59 376 lakossal.

Bánát népessége a következőképpen alakult 1869–1991 között. (7. táblázat)

Bánát népessége 122 év alatt 50 százalékkal nőtt, vagyis 234 859 fővel. A XX. században észlelt növekedés 157 135 főt tesz ki (28,5 százalékot). Bánátban az évszázad kezdetén a születési arányszám meghaladta a 40 ezreléket is, de a kilencvenes évekre visszaesett 10–11 ezrelékre. Bánát kivándorlási térség volt a század elején, és az maradt a század végére is. Ez látható a következő táblázatban. (8. táblázat)

Ha az egész évszázadot vesszük alapul, Bánátban 1 231 850 születés és 997 289 halálozás történt, tehát a születések száma 234 561 fővel haladta meg a

6. táblázat
Bácska népességszámának és etnikai szerkezetének változása (1900–1991)

Népszámlálás éve	Össz-népesség	Szerbek	Magyarok	Németek	Horvátok	Szlovákok	Ruszinok	Egyéb
1900 ^a	669,483	138,587	269,965	166,023	799	29,943	10,055	56,233
	100.00	20.63	40.20	24.72	0.12	4.46	1.50	8.37
	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
1910 ^b	705,563	144,241	300,263	161,760	1,206	30,052	107,554	59,999
	100.00	20.37	42.39	22.84	0.17	4.24	4.52	8.47
	105.39	104.08	111.22	97.43	150.94	100.36	106.95	106.7
1921	735,117	172842 ^c	260,998	173,796	73756 ^c	30993 ^d	11,039	11,693
	100.00	23.51	35.51	23.64	10.03	4.22	1.50	1.59
	104.19	119.83	86.92	107.44	6115.75	103.13	102.65	19.49
1931	784,896	203896 ^c	269,143	173,058	81916 ^c	32178 ^e	13056 ^e	11,649
	100.00	25.98	34.29	22.05	10.44	4.10	1.66	1.48
	106.77	117.97	103.12	99.58	111.06	103.82	118.27	99.62
1941	789,705	148,693	372,706	157,500	6,497	30,068	13,306	60,935
	100.00	18.83	47.20	19.94	0.82	3.81	1.68	1.48
	100.61	72.92	138.48	91.01	7.93	93.44	101.91	523.09
1948	805,589	302,478	307,307	10,633	88,300	35,913	17,629	43,329
	100.00	37.55	38.15	1.32	10.96	4.46	2.19	5.37
	102.01	203.42	82.45	6.75	1359.09	119.44	132.49	71.11
1953	859,843	332,069	312,932	9113 ^e	89,347	36,612	17,146	62,624
	100.00	38.62	36.39	1.06	10.39	4.26	1.99	7.29
	106.73	109.78	101.83	85.70	101.19	101.95	97.26	144.53
1961	904,591	377,945	319,707	6059 ^e	96,098	37,245	18346 ^e	49,191
	100.00	41.78	35.34	0.67	10.62	4.12	2.03	5.44
	105.20	113.82	102.17	66.49	107.56	101.73	107.00	78.55
1971	960,001	413,898	311,379	3,826	92,207	36,560	16,580	85,551
	100.00	43.11	32.44	0.40	9.60	3.81	1.73	8.91
	106.13	109.51	97.40	63.15	95.95	98.16	90.37	173.92
1981	1,010,641	433,131	287,522	2,060	70,860	34,997	16,132	165,939
	100.00	42.86	28.45	0.20	7.01	3.46	1.60	16.42
	105.27	104.65	92.34	53.84	76.85	95.72	97.30	193.97
1991	1,007,319	459,376	257,542	2,059	42,788	31,901	14,801	198,853
	100.00	45.60	25.57	0.20	4.25	3.17	1.47	19.74
	99.67	106.06	89.57	99.90	60.38	91.15	91.75	119.83

Megjegyzés: Minden népszámlálásnál az első sor a lélekszám, a második a részarány, a harmadik pedig a láncindex.

^aAz etnikai struktúra 2122 katonai személyt is felölel.

^bAz etnikai struktúra 2712 katonai személyt is felölel.

^c Becsült érték, a szerbek és horvátok az összeírásban együtt vannak feltüntetve.

^d Becsült érték, a csehek és a szlovákok az összeírásban együtt vannak feltüntetve.

^e Becsült érték, nincsenek adatok.

Forrás: S. Kicošev: Bácska népességének száma és etnikai szerkezetének változásai a 20. században. Földrajzi Értesítő, XLV. évf. 1996. 1–2. Füzet, Budapest, pp. 153.

7. táblázat.
A népesség alakulása Bánátban

Év	Népesség	Népsűrűség km ²	Növekedés az előző időszak %-ban
1869	473,128	51.0	-
1880	469,395	50.6	-0.7
1890	518,930	55.9	10.0
1900	550,852	59.4	6.0
1910	566,943	61.1	2.9
1921	562,353	60.6	-0.7
1931	585,549	63.1	4.0
1948	609,168	67.7	2.3
1953	631,944	67.1	7.3
1961	677,743	73.1	8.7
1971	697,465	75.2	2.9
1981	717,991	77.4	2.9
1991	707,987	76.3	-1.4

Forrás: Population of Banat. Banat, Novi Sad, Timisoara–Szeged, 1997. 99. o.

halálozások számát. Bánát lakossága 1991-ben 785 413 fő lett volna a természetes szaporodásból, a népszámlálás azonban csak 707 987 főt mutatott ki (vagyis 77 426 fővel kevesebbet). Ez a kivándorlás következményének tudható be.

1961-ig növekedett, majd 1993-ig 32 százalékkal csökkent. A románok száma is megfeleződött, ami részben kiköltözésüknek, részben asszimilációjuknak tudható be. A szlovákok száma tartotta magát egészen 1981-ig, s csak azután tapasztalható csökkenés. Az említettek kivül Bánátban jelentős számú jugoszláv, macedón, roma és más nemzetiségű polgár élt. Számuk 1991-ig állandóan nőtt. Lényegében azonban Bánát szerb etnikumú tájegységgé vált.

Szerémség népességének fejlődése

Szerémséggel nem szándékozunk részletesebben foglalkozni, mert Szerémség ma már nemzetiségi szempontból legnagyobb mértékben homogén. A szerb nemzetiségű népesség 104 településben volt abszolút többségben. Szerémségben a szerbség aránya a 80 százalékhoz közelített 1991-ben. A horvátok csupán négy településen voltak abszolút többségben; a magyarok két kis településen; a szlovákok egy helyen (ezenkívül Ópázován (Stara Pazova) 47 százalékos relatív többséget alkottak).

A horvátok 1991-ben Szerémség népességének még 9 százalékát tették, mára azonban népességük alaposan megfogyatkozott, az etnocídium áldozatává váltak az 1991–1999 között véghez vitt erőszakos lakosságcsere és elűdözés következtében.

A Vajdaság népességének nemzetiségi összetétele 1880–1910 között

8. táblázat
A természetes szaporodás és kivándorlás aránya Bánát népességének növekedésében

Időköz	Népesség változása	Természetes szaporodás		Kivándorlás	
		szám	%	szám	%
1901-1910	14.084	51.822	mind	-37.738	nincs
1911-1920	-4.172	1.118	mind	-5.29	nincs
1921-1930	23.196	14.299	62	8.897	38
1931-1947	23.619	26.162	mind	-2.543	nincs
1948-1952	22.777	32.659	mind	-9.882	nincs
1953-1960	45.799	44.389	97	1.41	3
1961-1970	19.722	35.082	mind	-15.36	nincs
1971-1980	20.526	24.288	mind	-3.762	nincs
1981-1990	-10.004	3.410	mind	-13.415	nincs

Forrás: Population of Banat, In: Banat. Novi Sad–Timisoara–Szeged, 1997. 101. o.

Bánátba nem irányult olyan jellegű bevándorlás, amely gazdaságfejlesztési intézkedések következménye lett volna, hanem olyan, amely egy nemzetiséget „pótolt” egy másikkal. Ezt mutatja a következő táblázat. (9. táblázat)

A szerbek azáltal, hogy a németeket kitelepítették, több mint kétszeresére növelték lélekszámukat a század folyamán. A németek etnocídium áldozatává váltak, számuk ma már elenyésző. A magyarok száma

Dr. Vladan Jojkić: Bácska és Bánát nemzeti birtokbavétele (Nacionalizacija Bačke i Banata, Novi Sad, 1931) című könyvében kiemeli, hogy 1880–1910 között milyen arányú volt a népesség növekedése Újvidék, Zombor, Szabadka, Kikinda, Becskerek, Pancsova, Versec és Fehértemplom városokban együttvéve. Ez mutatjuk be a következő táblázatokban. (10. és 11. táblázat)

9. táblázat.
Nemzetiségi változások Bánátban

Év	Összesen	Szerb	Német	Magyar	Román	Szlovák	Egyéb
1900	551,727 ^a	219.305	134.663	95.621	75.826	15.375	10.937
1910	571,488 ^a	230.008	125.585	109.316	76.378	16.226	13.975
1921	560.750	235,984 ^b	126.522	98.468	67.88	17,595 ^c	14.301
1931	585.549	255,013 ^b	120.45	95.758	67,458 ^d	20.217	26.653
1948	609.158	363.506	17.882	110.761	57.006	20.79	39.213
1953	631.944	382.314	n.a.	113.073	56.468	21.392	58.697
1961	677.772	441.102	n.a.	12.505	55.774	22.438	45.953
1971	693.876	454.853	2.741	103.349	50.641	22.257	60.035
1981	705.748	450.084	1.503	90.649	44.557	21.454	97.501
1991	690.002	455.563	1.444	75.865	36.735	19.852	100.543

^a Polgári és katonai népesség együtt; ^b Szerb és horvát együtt (becslés); ^c Cseh és szlovák együtt (becslés); ^d Nincs adat a románokról (becslés); n.a. = nincs adat (a németeket nem írták össze).

Forrás: Banat, Novi Sad–Timisoara–Szeged, 1997, 125. o.

A táblázatokból egyértelműen kiderül, hogy a népesség növekedése következtében a magyarok aránya ezekben a városokban 26,5 százalékról 37,8 szá-

kedésében azonban a bevándorlás is jelentős tényező volt (32 000 fő), a délszlávok számának a csökkenésében viszont az elköltözés.

A Magyar Királyság területén (tehát még az erőszakos magyarosítási törvények bevezetése előtt) igen elterjedt volt a magyar nyelv ismerete. Ezt az alábbi táblázat mutatja: 12. táblázat.

A bánáti német népességű városokban, ahol viszonylag kevés magyar nemzetiségű népesség élt, leggyorsabban terjedt a magyar nyelv ismerete. Ezekben a városokban az említett időszakban megnégyszereződött a magyar nyelvet ismerők száma. A többi városban is, Szabadkán, Újvidéken, Becskereken és Zomborban a népességnek több mint a fele beszélt magyarul. Ebből kifolyólag Jojkić tanulmányában több helyen is arra kényszerült, hogy megállapítsa: a magyarok éppen akkor érték el a

10. táblázat
Újvidék, Zombor, Szabadka, Nagyikinda, Nagybecskerek, Pancsova, Versec és Fehértemplom lakosságának növekedése nemzetiségek szerint, 1880–1910 között

Év	Együtt Magyar Délszláv Egyéb			
1880	196.060	52.034 26.54%	90.882 46.35%	53.144 27.10%
1910	271.296	102.591 37.81%	110.008 40.56%	58.697 21.63%
Valós növekedés	75.236 38.37%	50.557 97.15%	19.126 21.08%	5553 10.37%
Természetes szaporodás	69.011	18.315 35.20%	31.99	18.706
Különbség	6.225	32.242	-12.864	-13.153

Forrás: Vladan Jojkić: Nacionalizacija Bačke i Banata, Novi Sad, 1931, 28. o.

zalékra nőtt, ugyanebben az időszakban a délszlávoké 46,4 százalékról 40,6 százalékra esett. A népesség növekedése 38,4 százalékot tett ki, a magyaroké azonban 97,2 százalékot. A szerző becslése szerint a magyarok természetes szaporodása az említett időszakban meghaladta 3,5 százalékot, a délszlávoké 2 százalékot mutatott. A magyarok számának valóságos növe-

legnagyobb eredményeket az asszimilációban, amikor szinte semmilyen állami erőszakot nem alkalmaztak, hanem a társadalom gazdasági, emberi, erkölcsi egyező és vonzó erejére támaszkodtak.

A mai Vajdaság területén lejátszódó etnikai és demográfiai folyamatokkal igen behatóan foglalkozott dr. Slobodan S. Čurčić: Etnikai változások a Vajdaság-

11. táblázat
Bácska és Bánát nemzetiségek szerinti fejlődése 1890–1910 között

	Együtt		Délszláv		Magyar		Német	
	1880*	1910**	1880	1910	1880	1910	1880	1910
Zombor	24.693	30.593	16.421	18.115	5.309	10.078	2.815	2.181
			66.5%	59.2%	21.5%	32.9%	11.4%	7.1%
Nagykikinda	19.845	26.795	11.512	14.161	3.092	5.968	4.732	5.855
			58.0%	52.8%	15.6%	22.2%	23.8%	21.8%
Pancsova	17.127	20.808	8.512	8.849	1.165	3.364	6.577	7.467
			49.7%	42.5%	6.9%	16.2%	38.4%	35.9%
Szabadka	61.367	94.610	27.861	36.761	31.481	55.587	4.534	1.913
			45.4%	38.8%	51.3%	58.7%	2.5%	2.0%
Újvidék	21.325	33.590	9.127	12.461	5.736	13.343	5.353	5.918
			42.8%	37.1%	29.9%	39.7%	25.1%	17.6%
Nagybecskerek	19.529	26.006	8.166	9.008	3.776	9.148	6.597	6.811
			41.8%	34.6%	19.3%	35.2%	33.8%	26.1%
Versec	22.329	27.370	7.681	8.640	1.005	3.890	12.839	13.556
			34.4%	31.5%	4.5%	14.2%	57.5%	49.5%
Fehértemplom	9.845	11.524	1.602	2.013	470	1.213	6.597	6.062
			16.3%	17.5%	4.8%	10.5%	67.0%	52.6%

*Csak a polgári népesség

** Polgári és katonai népesség együtt

Forrás: Vladan Jojkić: Nacionalizacija Bačke i Banata, Novi Sad, 1931. 30. o.

12. táblázat
Magyar nyelvismeret Bácska és Bánát városaiban (1880–1910 között)

	1880		1910	
	Magyar	Magyarul tudott	Magyar	Magyarul tudott
	%	%	%	%
Szabadka	51.3	62.6	58.7	80.4
Újvidék	26.9	42.8	39.7	64.5
Nagybecskerek	19.3	47.8	35.2	61.3
Zombor	21.5	35.1	32.9	52.2
Nagykikinda	15.6	26.7	22.2	45
Pancsova	6.8	15.2	16.2	44.1
Fehértemplom	4.8	12.7	10.5	43.1
Versec	4.5	11.1	14.2	39.5

Forrás: Vladan Jojkić: Nacionalizacija Bačke i Banata, Novi Sad, 1931, 34. o.

ban 1880–1910 között (Etničke promene u Vojvodini u periodu 1880–1910 godine, Zbornik Matice srpske za društvene nauke, br. 98, Novi Sad, 1995) című tanulmányában. Kutatásainak eredménye látható a következő táblázatokban: 13., 14. és 15. táblázat

A szerző adatai a Vajdaság mai területére vonatkoznak, mégsem veszi figyelembe a mačvai járásnak

(a valamikori Macsói Bánság egy részének) a Vajdasághoz csatolt településeit. Az 1880-as népszámlálásnál kimutatható egy 2976 fős eltérés az akkori és mostani statisztikai körök nagysága között (az összes népesség 0,25 százaléka). Az 1880-as népszámlálás csak a polgári lakosságot vette jegyzékbe. Az 1900-as népszámlálás viszont a polgári lakosság mellett összeírta a katonai népességet is, és e két népességet együtt mutatta ki. A katonai népesség 9549 főt tett ki, s ebből kifolyólag az összes népességben kimutatott eltérés 0,63 százalék volt.

Az áttekintésekből látható, hogy a Vajdaság összes népességének növekedése 128,8, illetve a katonaság nélkül 127,7 indexszámot mutatott. Az átlagnál gyorsabban növekedett a magyarok, a szlovákok és a ruszinok száma. A szerbek, németek és románok számának növekedése lassúbb volt az átlagnál. A vizsgált időszakban a magyarok száma 170 160 fővel, vagyis 66,6 százalékkal

13. táblázat
Vajdaság népességének nemzetiségi szerkezete

Nemzetiség	1880		1910		Index
	Népesség	%	Népesség	%	
Magyar	255,551	21.7	425,711	28.1	166.6
Német	272,172	23.1	324,180	21.4	119.1
Szlovák	42,244	3.6	56,697	3.7	134.2
Román	66,986	5.7	75,323	5.0	112.5
Ruszin	8,967	0.8	13,497	0.9	150.5
Szerb és horvát	474,895	40.4	546,926	36.1	115.2
<i>Horvát</i>	58,191	5.0	34,298	2.3	58.9
<i>Szerb</i>	416,704	35.4	512,628	33.8	123.0
Egyéb	55,439	4.7	72,970	4.8	131.6
Összesen	1,176,254	100.0	1,515,304	100.0	128.8
Polgári népesség	1,179,230		1,505,755		127.7

Forrás: Dr. Slobodan S. Čurčić: Etničke promene u Vojvodini u periodu 1880-1910 godina, Zbornik Matice srpske za društvene nauke br. 98, Novi Sad, 1995. 69. o.

gyarapodott. A ruszinok számának növekedése is 50,5 százalékos volt, a szlovákoké pedig 34,2 százalék.

A szerbek születési ezreléke és ebből kifolyólag a természetes szaporodása is kisebb volt a Monarchiában, mint a többi nemzetiség és vallási felekezet születése és természetes szaporodása a Magyar Királyság területén: a számukat csak 95 924 fővel, vagyis 23 százalékkal növelték. A németek száma 52 008 fővel növekedett, azaz 19,1 százalékkal; a románok száma 6368 fővel, vagyis 12,5 százalékkal nagyobb. Egyedül a horvátok száma csökkent 23 893 fővel, azaz 41,1 százalékkal, ami egy természetes asszimiláció következménye lehetett.

A 343 vajdasági település közül 154-ben átlagon felüli volt a népesség növekedése (index 127,7). Az átlagosnál nagyobb mértékben 34 olyan településen, ahol a magyarok voltak többségben, 84 szerb többségű településen, és 20 német többségű településen. Végeredményben azonban mind a 154 település esetében a magyarok 105-ben jelen voltak, és számuk átlagon felüli növekedést mutatott (tehát ott is, ahol nem voltak többségben). Utánuk következtek a németek (56 településen), a szlovákok (42

település), a szerbek és a horvátok (35 település), a románok (24 település), a ruszinok (11 település).

A 151 olyan település közül is azonban, ahol a lakosság az átlagnál alacsonyabb arányban növekedett, a magyarok számának növekedése szintén magasabb volt az átlagnál (117 ilyen település). A szerbek esetében 78, a németeknél 60, a szlovákoknál 35, a ruszinoknál 9 ilyen település volt. Ezek ismeretében megállapítható, hogy az összes település (343) 60,5 százalékában növekedett a magyarok száma. Őket követték a szlovákok

44,3 százalékkal, a ruszinok 44,2 százalékkal, a románok 29,6 százalékkal, a németek 24,6 százalékkal és a szerbek és a horvátok a települések 22,1 százalékával.

A magyarok 1880–1910 között 14 új településbe költöztek be (10 352 lélekkel); Muzslára 3247 fő, Bácsgyulafalvára 2575, Szilágyira 1672, Tiszakálmánfalvára (Budiszava) 1108, Vogányba 539 fő, stb. A németek is ekkor költöztek be 12 új településre (2829 fő). A szlovákok 50 új településen jelentek meg, de számuk jelentéktelen volt, mindössze 595 fő. A románok 30, a ruszinok 31 új településen jelentek meg, de ugyanakkor jelentős számú településről el tűntek.

14. táblázat
A települések népességének változásai indexekben kimutatva

Átlagnál nagyobb növekedés		Átlagnál kisebb növekedés		Népességfogyás	
Index	Települések száma	Index	Települések száma	Index	Települések száma
200>	10	120–127,6	42	90–99	31
150–199	39	10.19	56	80–89	5
140–149	33	100.109	53	<79	2
130–139	57				
127–129	15				
Összesen	154		151		38

Forrás: Dr. Slobodan S. Čurčić, *uo.*, 71. o.

15. táblázat
Az egyes nemzetiségek számának változása a települések típusa szerint.
A települések száma (százalékban)

Nemzetiség	Index					
	200>	150-199	127,7-149	100-127,6	<99	Összesen
Magyar	139(45,7)	45(14,8)	38(12,5)	35(11,5)	47(15,5)	304
Német	51(16,7)	24(7,9)	33(10,8)	71(23,3)	126(41,3)	305
Szlovák	65(37,4)	12(6,9)	11(6,3)	23(13,2)	63(36,2)	174
Román	37(21,5)	14(8,1)	8(4,7)	43(25,0)	70(40,7)	172
Ruszin	15(34,9)	2(4,6)	1(2,3)	7(16,3)	18(41,9)	43
Szerb-horvát	33(11,2)	32(10,9)	55(18,6)	93(31,5)	82(27,8)	295

Forrás: Dr. Slobodan S. Čurčić, uo., 71. oldal.

Azokon a településeken, ahol magyarok és németek éltek együtt, 102 esetben a magyarok száma gyorsabban növekedett, de a többi 53 település esetében is a magyarok növekedése átlagon fölüli, a németeké pedig átlagon aluli maradt. Ott is, ahol mind a két nemzetiség növekedése átlagon felüli volt, a magyarok számának növekedése nagyobb volt, mint a németeké (62 településen a magyaroké és 54-en a németeké). A magyarok számának növekedése jóval intenzívebb volt még az olyan települések esetében is, mint Versec, Apatin, Becskerek, Ruma, Szeghegy (most Lovćenac), Militics, Szilberek (Bački Brestovac), Bácsszentiván (Prigrevica), Fehértemplom stb., ahol együtt éltek a németekkel; sőt a németek száma több településen is csökkent. Szerb demográfusok véleménye szerint a németek száma 1910-ben 323 779 főt tett ki, és 1921-ben azért nőtt 332 272 főre, mert megszűnt a magyarok általi asszimilációjuk. Ebben a periódusban a magyarok vesztesége 54 515 fő volt, ami éppen abból keletkezett, hogy megszűnt a magyarokba való asszimilálódás, és megindult kiköltözésük Magyarországra.

A szlovákok 201 településen és kisközösségben éltek, igen gyakran költöztek, részben asszimilálódtak vagy kivándoroltak. Mégis a jelenlétük állandóan nőtt a települések számát illetően: Petrőc (most Bački Petrovac), Antalfalva (Kovačica), Ópázova (Stara Pazova), Kiszács, Nagylajosfalva (Padina), Bácsújfalva (Selenča), Dunagálos (Gložan), Alsó- és Felsőaradi (Aradac) és más települések. A románok 202 településen éltek 1910-ben, leggyakrabban szórványban. Csak 14 településen növekedett átlagon felül a számuk. A ruszinok 85 településen éltek, számuk növekedése három településen átlagon felüli volt. A szerbek és a horvátok 1910-ben mindenütt jelen voltak, Torda, Lázárföld (Lazarevo), Rábé és Káptalanfalva (Busenje) település kivételével. A szerbek és horvátok száma 33 településen az átlagnál kétszer gyorsabban nőtt. A bunyevácok és sokácok ebben az időszakban a

376-re növekedett; Zomborban 83 főről 9087 főre, Szondon (ma Sonta) 91-ről 3349 főre, Bácsón 9 főről 1310 főre, Palonán (Plavna) kettőről 1003 főre, Vajszkán 1068 főre, Bogyánon (Bodjan) 505 főre, Monostorszegen (Bački Monostor) 3458 főre, Bajmokon 2771 főre, Béregen (Bački Breg) 1983 főre, Svetozar Miletićen 1384 főre, Csonoplyán 660 főre növelte a horvátok számát. Szabadkán az 54 376 horvát egy része a 33 390 „egyéből” keletkezett, 27 309 pedig előzőleg magyarnak vallotta magát.

A Vajdaság mai községeire átszámítva összegezőként megállapítható: a szerbek (510 186 fő) a népesség 33,8 százalékát adták, 13 községben abszolút többségben, 10 községben relatív többségben voltak, 8 községben pedig a második helyen álltak. Csak 9 községben nem voltak jelen. A magyarok (424 555 fő) a népesség 28,1 százalékát adták. A Vajdaság községeinek kétharmadában 10 százalék fölött volt az arányuk; 9 községben abszolút többségben voltak, és két községben relatív többséget képeztek. Kanizsán 94,4 százalékos, Zentán 91,8 százalékos, Topolyán 87,6 százalékos, Temerinben 80,2 százalékos, Becsén 67,1 százalékos, Csókán 61,2 százalékos, Szabadkán 60,8 százalékos abszolút többségük volt. A németek (324 779 fő) az összes népesség 21,4 százalékát adták. Abszolút többségük volt Hódságon (68,9 százalékos), Verbászon (61,0) és Apatinban (60,3), ezenkívül még 63 településen (ami az összes település 18,3 százalékát jelentette). A németek öt községben relatív többséget képeztek (30,8–47,7 százalék). A románok (75 223 fő) az összes népesség 4,97 százalékát adták. A románok 26 településen (a települések 7,5 százalékában) abszolút többségben voltak. A szlovákok (56 689 fő) az összes népesség 3,75 százalékát adták, tizennégy településen abszolút többségben voltak. A ruszinok (13 479 fő) a népesség 0,89 százalékát adták. Két településen abszolút többséget képeztek.

(Folytatás a következő számban)

Nemzedékek értékcsereje

„Azok a jó írók, akik a nyelvet életben tartják... Nem számít, hogy a jó író hasznos akar-e lenni, vagy hogy a rossz író ártani akar-e.”

(Ezra Pound: Mi az irodalom, mi a nyelv? In: El nem képzelt Amerika, Budapest, 1974, 398. o.)

„Ha egy nemzet irodalma hanyatlík, a nemzet elsorvad és tönkremegy.

A szellem embere nem ülhet tétlenül és rezignáltan, amikor hazája eltűri irodalmának hanyatlását.” (Uo. 399. old.)

Tomán László, az Aracs folyóirat 2005/2 számában Reflexiók, szociológia nélkül című írásában az én Kockázat nélküli irodalom című írásomban kifejtett gondolatokkal vitázik. Nem kellett volna a szerzőnek titkot csinálnia a nevem elhallgatásával. A polémia mindig jól jön. A vita elől nem térek ki. Tomán Lászlót különben is barátomként tisztetem. Nagyon jól tette, hogy górcső alá vette az írásomat. Tomán Lászlót az egyik legkompetensebb személynek tartom abban a kérdésben, hogy valóban választ kapjunk arra, milyen is volt az elmúlt hatvan évben és milyen helyzetben van ma a vajdasági magyar szépirodalom. Tomán László páratlanul nagy műveltségével, szakavatottságával és jártasságával tényleg hézagpótló lehet e kérdés megválaszolásában. Senki nem ismeri ki magát annyira a vajdasági magyar szépirodalom zegzugában, láthatatlan gödreiben, árkaiban és rejtett csapdáiban, mint ő. Emellett szeretnék még valamire rámutatni: a becsületességére; arra, hogy elvtelen kompromisszum nélkül védi az alkotót és alkotását. Ehhez talán még azt is hozzátenném, hogy Tomán László polgári családból származik, és polgári gondolatvilágú ember. Én ortodox kommunista családból származom. Mind a ketten átestünk egy szellemi megújuláson. Tomán László bánhatja, hogy egy időben eltávolodott a polgári énjétől, én viszont azt, hogy nem közelítettem jóval előbb ehhez.

Nemcsak a nemzeti, hanem megszámlálhatatlanul sok más identitást is alkot és kifejez a szépirodalom. Én régebben csak a szociális vonatkozású identitásokkal foglalkoztam. A vajdasági magyar szépirodalomban

ezek kifejezésével sohasem voltam megelégedve. A múltban. Ma viszont elégedetlen vagyok a nemzeti identitás kifejezésével. Lehetséges, hogy sokszor sarkítok? Ennek a veszélye is fennállhat. Goethe mondja, hogy „alig szabadultam meg ifjúkori hibáimtól, s az öregkor máris újabb hibákba dönt”. Mindenesetre, önvallomásként: amit tettem és teszek, nem konjunkturális megfontolásokból teszem.

Mindkettőnk számára a következőképpen vetődik fel a kérdés: a maga immanens esztétikai élménygazdagságában és értékeiben mennyi olyan alkotás született a vajdasági magyar szépirodalomban, amely képes volt egyesítve megformálni a szinte kimeríthetetlen számú szociális identitásokat, valamennyi nemzeti vonatkozásával, mind az író, mind az olvasó szempontjából. Nem kell lebecsülni a szépirodalom szerepét a köztudat formálásában. A magyaroknál és a lengyelekénél a szépirodalmi és történelmi ismeretek, az angolszászoknál és németeknél a műszaki és tőzsdei ismeretek, az amerikaiaknál a munkaszervezési és üzleti ismeretek, az olaszoknál és spanyoloknál a vallási és képzőművészeti ismeretek, az oroszoknál a katonai ismeretek azok, amelyek legfőképpen befolyásolják a köztudatot. A szépirodalom nagy számú „szociológizálói” és „esztétizálói” között mi ketten csak folytatjuk azt a polémiát, amely immár kétszáz éve tart. A magyar eszmetörténetben Babits Mihály volt talán a szépirodalom legmarkánsabb esztétizálója, és Lukács György a szociológizálója. Bosnyák Istvánt és Vajda Gábort kivéve itt a Délvidéken a szépirodalomnak főleg esztétizálói

voltak és vannak. Köztük a legkiemelkedőbbek Bori Imre, Szeli István, Bányai János és mások. A Délvidéken szinte szimptomatikusan jellemző a kisebbségi sorsban vergődő alkotóra és olvasóra a szépirodalom esztetizálása, szinte minden szociális kérdés és válasz megkerülése. A szépirodalom esztetizálói számára a pillanat, a jelen virtuális megragadása a legfőbb cél. A jelen eszmei áramlatai képezik a „sorvezetőt”. A szociológizálók hosszú időtartamú eszmei áramlatokban gondolkodnak. Egy irodalmi alkotás vagy áramlat hatását azzal mérjük, hogy eszmei értékei mennyire váltak a közgondolkodás és közérzet részévé. Ami engem illet, arra igyekeztem rámutatni, hogy e téren cafranggá vált az a háló, amely írókat és olvasókat egymásra utaltta, még a kisebbségi sorsban is. Az olvasó által mindig újra megélhető és új módon érthető szépirodalmi alkotást

kérem számon, amely mindenekelőtt előbb egy, majd később sok ember jellemére hat és beépül. Nem közvetlen tevékenységre ösztönöz, de a jellem adottságai sok mindenre előkészítik. Azáltal, hogy sok emberre hat több nemzedéken keresztül az ilyen alkotás, végül is meghatározza a közösség eszmei állapotát. Rögzít és változtat. Ha valami sok emberre hat több nemzedéken keresztül, és ha valamit sok ember értékékként elfogad – az közösséget megtartó erő és tényező. Annak szükségére szerettem volna rámutatni, hogy mint minden tudatformának, így a szépirodalomnak is intergenerációs értékeket és hatást kellene felmutatnia. Ha homályba veszik létezésének oka, képtelen fejlődni és kiteljesedni. Megszűnik jó lenni az, ami megszűnik jobb lenni.

